

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 58 - 95, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT. 24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89
E-mail: sekretariat@cbos.pl

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

BS/104/2001

ZWIĄZKI ZAWODOWE W ZAKŁADACH PRACY

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, SIERPIEŃ 2001

W komunikacie prezentujemy opinie pracowników o działalności związków zawodowych w przedsiębiorstwach¹. Z pytaniami zwróciliśmy się przede wszystkim do osób zatrudnionych w zakładach, w których są związki zawodowe. Ponadto przedstawiamy wybrane opinie pozostałych respondentów.

OBECNOŚĆ ZWIĄZKÓW W PRZEDSIĘBIORSTWACH, POZYCJA ZWIĄZKOWCÓW

Zebrane przez nas dane ukazują poziom uzwiązkowienia pracowników w różnego typu działach gospodarki i przedsiębiorstwach.

Największe odsetki pracujących w przedsiębiorstwach, w których są związki zawodowe, odnotowujemy w działach gospodarki charakteryzujących się najwyższym udziałem własności państwowej.

Tabela 1

Proszę określić rodzaj głównej działalności instytucji, przedsiębiorstwa, gospodarstwa, w którym pracuje Pan(i) obecnie	Odsetki pracujących w przedsiębiorstwach, w których są związki	Odsetki związkowców wśród pracujących
Oświata i nauka, kultura, ochrona zdrowia, opieka społeczna	83	29
Transport i łączność	57	35
Górnictwo i przemysł wydobywczy (np. węgla, siarki, ropy, kamienia itp.)	54	24
Rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo	52	34
Przemysł wytwórczy i usługi przemysłowe (np. produkcja stali, maszyn, żywności, energii lub naprawy sprzętu, usługi krawieckie, szewskie itp.)	51	23
Administracja państwowa lub samorządowa, organizacje społeczno-polityczne	43	8
Budownictwo mieszkaniowe, drogowe i przemysłowe oraz usługi budowlano-remontowe	20	8
Handel detaliczny, hurtowy lub zagraniczny i usługi nieprzemysłowe (np. gastronomia, hotelarstwo itp.)	16	6

Obliczenia obejmują wyłącznie pracowników najemnych

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (134) przeprowadzono w dniach 6-9 lipca 2001 roku na 1015-osobowej reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych mieszkańców Polski.

Na przynależność do związków zawodowych wpływa - wyodrębniony na podstawie typu własności środków produkcji - sektor, w którym zatrudniony jest pracownik. Bardziej sprzyja jej sektor państwowy, mniej - sprywatyzowany, najmniej - prywatny. W tym pierwszym odsetek pracujących zatrudnionych w przedsiębiorstwach mających związki jest najwyższy (81%), w ostatnim - najniższy (11%). Towarzyszy temu obniżanie się odsetka związkowców wśród pracowników sprywatyzowanych sektorów - wśród pracujących w przedsiębiorstwach państwowych jest 33% związkowców, natomiast wśród pracujących w spółkach prywatnych tylko 6%.

Tabela 2

Czy obecnie pracuje Pan(i):	Odsetki pracujących w przedsiębiorstwach mających związki	Odsetki związkowców wśród pracujących w danym sektorze
- w instytucji, urzędzie lub zakładzie całkowicie państwowym, samorządowym, spółdzielczym lub publicznym (także w jednoosobowej spółce skarbu państwa)	81	33
- w spółce z udziałem właścicieli prywatnych (polskich lub zagranicznych) i państwa	40	15
- w zakładzie (spółce) całkowicie prywatnym poza rolnictwem (dotyczy także właścicieli lub współwłaścicieli oraz pracujących indywidualnie na własny rachunek)	11	6

Zakłady pracy, w których działają związki zawodowe, mają załogi starsze niż przedsiębiorstwa niemające związków (w pierwszych średnia wieku wynosi 42 lata, w drugich - 38 lat). Pracownicy w wieku do 29 lat łącznie stanowią 11% ogółu zatrudnionych w przedsiębiorstwach mających związki zawodowe i 27% ogółu zatrudnionych w pozostałych zakładach. Pracownicy przedsiębiorstw, w których działają związki, są przeciętnie lepiej wykształceni niż osoby zatrudnione w zakładach bez organizacji związkowych (w pierwszych 39% pracujących ma wykształcenie zasadnicze zawodowe, w drugich - 29%). Wśród pracowników przedsiębiorstw mających związki nieco wyższy niż wśród pozostałych jest odsetek kobiet (48% wobec 44%), a także średnio większa liczba osób wchodzi w skład ich gospodarstwa domowego (3,7 wobec 3,4). Z dodatkowych analiz wynika, że te cechy załóg przedsiębiorstw uzwiązkowionych wiążą się raczej z formą własności i wielkością przedsiębiorstw niż z faktem istnienia w nich związków zawodowych.

Z wielu badań wcześniejszych, a także obecnych wynika, że związkowcy mają względnie silną pozycję w przedsiębiorstwach państwowych, natomiast w firmach prywatyzowanych i prywatnych osiągają niższe zarobki niż ci, którzy nie należą do związków. Jest to sygnał obniżania się atrakcyjności członkostwa w związkach zawodowych oraz hamowania ich rozwoju w nowo powstających, nowocześniejszych przedsiębiorstwach z kapitałem prywatnym. Wprawdzie w całej badanej próbie członkowie związków i pozostali pracownicy nie różnili się między sobą przeciętnymi płacami, jednak pojawiły się wyraźne różnice między poszczególnymi sektorami. W sektorze państwowym wyższe płace netto deklarowali związkowcy niż pracownicy nienależący do związków, natomiast w pozostałych sektorach sytuacja była odwrotna. Może to świadczyć, że w przedsiębiorstwach państwowych nie nastąpiły procesy erozji i marginalizacji związków zawodowych, które tak silnie zaznaczyły się w przedsiębiorstwach z sektorów prywatyzowanych.

Tabela 3

Kategorie pracowników	Przeciętne miesięczne płace netto osób pracujących:		
	w instytucji, urzędzie lub zakładzie całkowicie państwowym, samorządowym, spółdzielczym, publicznym	w spółce z udziałem właścicieli prywatnych (polskich lub zagranicznych) i państwa	w zakładzie (spółce) całkowicie prywatnym poza rolnictwem (dotyczy także właścicieli, współwłaścicieli)
	w złotych		
Pracownicy zatrudnieni w przedsiębiorstwach, w których są związki	1386	1269	1078
Pracownicy zatrudnieni w przedsiębiorstwach, w których nie ma związków	1540	1296	1417
Pracownicy należący do związków	1564	859	1029
Pracownicy nienależący do związków	1330	1374	1396

Gorsza pozycja środowiska związkowców odzwierciedla się wyraźnie w deklaracjach dotyczących miesięcznych dochodów na jedną osobę w gospodarstwie domowym. Pracownicy należący do związków zawodowych deklarowali w lipcu, że mają dochód na osobę w rodzinie w wysokości 620 zł, natomiast ci, którzy nie należą do związku - 847 zł.

Możliwości utraty pracy bardziej obawiają się związkowcy niż pracownicy nienależący do związków zawodowych. Związkowcy wyrażają także bardziej krytyczne opinie o aktualnej sytuacji politycznej i gospodarczej w kraju (włącznie z opiniami na temat sytuacji własnego zakładu pracy), bardziej pesymistycznie zapatrują się również na rozwój sytuacji w ciągu najbliższego roku.

Niższe zarobki i mniejsza pewność zatrudnienia związkowców z jednej strony może świadczyć o ich ogólnie gorszych warunkach zatrudnienia lub nawet o ich pewnej marginalizacji, z drugiej jednak może wynikać z faktu, iż pozostający w gorszej sytuacji pracownicy wyraźniej odczuwają potrzebę ochrony ich interesów przez związki zawodowe i częściej się do nich zapisują.

Tabela 4

Czy liczy się Pan(i) z możliwością utraty obecnej pracy (np. zwolnienia, bankructwa, upadku, likwidacji zakładu, gospodarstwa itp.)?		Pracownicy	
		należący do związków zawodowych	nienależący do związków zawodowych
		w procentach	
„Bardzo poważnie się z tym liczę” i „raczej tak”	wszystkie przedsiębiorstwa	53	40
	przedsiębiorstwa państwowe	54	32
„Nie, to mało prawdopodobne” i „raczej nie”	wszystkie przedsiębiorstwa	44	54
	przedsiębiorstwa państwowe	44	59
Trudno powiedzieć	wszystkie przedsiębiorstwa	3	6
	przedsiębiorstwa państwowe	2	9

Duże różnice między poglądami związkowców a poglądami pozostałych pracowników odnotowaliśmy też w odniesieniu do oceny sytuacji przedsiębiorstwa, w którym zatrudnieni są respondenci. Jako złą określiła ją ponad połowa pracowników należących do związków (55%) i ponad jedna czwarta tych, którzy nie są ich członkami (27%). Niemal dwie piąte

związkowców (37%) uważa, że pogorszy się ona w ciągu najbliższego roku, podczas gdy z tą opinią zgadza się tylko 20% pracowników nienależących do związków. Tym razem oceny pracowników przedsiębiorstw państwowych nie różniły się od ocen osób zatrudnionych w przedsiębiorstwach częściowo i całkowicie prywatnych (związkowcy zawsze byli bardziej krytyczni).

Tabela 5

		Pracownicy zakładów, w których są związki zawodowe	
		należący do związków zawodowych	nienależący do związków zawodowych
		w procentach	
Jak Pan(i) ogólnie ocenia obecną sytuację w Pana(i) zakładzie pracy?	Dobra	15	32
	Ani dobra, ani zła	30	41
	Zła i bardzo zła	55	27
Czy Pana(i) zdaniem, w ciągu najbliższego roku sytuacja w Pana(i) zakładzie pracy:	- zdecydowanie się poprawi i raczej się poprawi	17	19
	- pozostanie bez zmian	46	61
	- zdecydowanie się pogorszy i raczej się pogorszy	37	20

Pominięto „trudno powiedzieć”.

Natomiast odmiennie przedstawiały się rozkłady odpowiedzi na pytanie dotyczące ogólnej sytuacji politycznej w kraju - tu związkowcy albo nie różnili się w jej ocenie od pracowników nienależących do związków, albo oceniali ją nieco lepiej.

FUNKCJE ZWIĄZKÓW W PRZEDSIĘBIORSTWIE

Jeśli chodzi o rolę związków zawodowych w przedsiębiorstwie, niemal jedna trzecia pracowników zakładów, w których one istnieją, akceptuje ich działalność (uważa, że bronią wszystkich pracowników i niekiedy twardo przeciwstawiają się dyrekcji). Różnice w ocenie związków zawodowych pojawiają się między związkowcami i pracownikami nienależącymi do związków. Ci pierwsi rzadziej niż drudzy uważają, że związki służą tylko dyrekcji, działaczom lub że nic nie robią w zakładzie (31% wobec 49%).

Tabela 6

Jaką rolę (funkcję), przede wszystkim, pełnią w Pana(i) przedsiębiorstwie (zakładzie) związki zawodowe?	Pracownicy zakładów, w których są związki zawodowe		
	Ogółem	należący do związków zawodowych	nienależący do związków zawodowych
	w procentach		
Kierują się bardziej interesem przedsiębiorstwa niż pracowników. Idą ręką w rękę z dyrekcją.	9	11	7
Bronią wszystkich pracowników i niekiedy twardo przeciwstawiają się dyrekcji	32	45	21
Bronią wobec dyrekcji tylko tych pracowników, którzy należą do związków zawodowych. O innych mało dbają	21	21	20
Dbają tylko o interesy działaczy związkowych, resztą pracowników nie zajmują się	11	5	17
Nie pełnią w przedsiębiorstwie żadnej roli. Są, ale tak, jakby ich wcale nie było	20	15	25
Trudno powiedzieć	7	3	10

Związki zawodowe nie są jednak postrzegane jako organizacja skuteczna. Jedynie co trzynasty pracownik nienależący do związków (8%) i co szósty związkowiec (16%) uważa, że związki są efektywne, a załoga wiele im zawdzięcza. Związkowcy najczęściej twierdzą, że związki starają się, lecz niewiele im się udaje, natomiast wśród osób nienależących do związków przeważa opinia, że nie widać efektów ich działalności.

Tabela 7

Jak Pan(i) ocenia działalność związków zawodowych w Pana(i) przedsiębiorstwie (zakładzie) pracy?	Pracownicy zakładów, w których są związki zawodowe		
	Ogółem	należący do związków zawodowych	nienależący do związków zawodowych
	w procentach		
Są efektywne, załoga im wiele zawdzięcza	12	16	8
Starają się, lecz niewiele im się udaje	44	52	37
Nie widać efektów ich działalności	37	29	44
Trudno powiedzieć	7	3	11

Zwraca uwagę negocjacyjna orientacja ogółu pracowników, a także członków związków. Zaledwie 2% związkowców sądzi, że organizowanie strajków i protestów jest dobrym sposobem ochrony interesów pracowników. Podobnie jak w innych badaniach, najbardziej popularna jest wizja negocjacji wszystkich związków działających w zakładzie z pracodawcami. Warto jednak zwrócić uwagę, że niemal jedna trzecia związkowców (32%) i prawie połowa pracowników nienależących do związków (42%) uważa, że w ich zakładzie pracy nie ma żadnego skutecznego sposobu obrony interesów pracowniczych. Ten „syndrom porzucenia” jest jednak słabszy niż we wczesnych latach dziewięćdziesiątych. W badaniach z 1991 roku 56% pracowników przemysłu uważało, że ich interesy nie są reprezentowane w zakładzie pracy.

Tabela 8

Który z poniższych sposobów działania jest, Pana(i) zdaniem, najskuteczniejszą formą obrony interesów pracowników w Pana(i) zakładzie pracy?	Pracownicy zakładów, w których są związki		
	Ogółem	należący do związków zawodowych	nienależący do związków zawodowych
	w procentach		
Negocjacje związku „Solidarność” z dyrekcją, zarządem, Radą Nadzorczą	10	12	8
Negocjacje związków skupionych w OPZZ z dyrekcją, zarządem, Radą Nadzorczą	8	12	4
Negocjacje innego związku zawodowego z dyrekcją, zarządem, Radą Nadzorczą	5	4	7
Wspólne negocjacje związku (związków) z dyrekcją, zarządem, Radą Nadzorczą	31	34	28
Organizowanie strajków i protestów	2	2	2
Jak na razie nie ma żadnego skutecznego sposobu obrony interesów pracowniczych w moim zakładzie pracy	37	32	42
Trudno powiedzieć	7	4	9

PLURALIZM ZWIĄZKOWY - NSZZ „SOLIDARNOŚĆ” A OPZZ

Wcześniejsze badania wykazywały, że członkowie dwóch głównych central związkowych różnią się istotnie pod względem cech położenia społecznego. Nasze badania potwierdzają te obserwacje. Niżej przedstawione dane odnoszą się wyłącznie do pracowników (wraz z rolnikami).

Członkowie NSZZ „Solidarność” i związków skupionych w OPZZ nie różnią się pod względem cech demograficznych, natomiast różnią się wykształceniem i stanowiskami. Wśród ogółu związkowców „Solidarność” prezentuje się jako związek zdecydowanie robotniczy - aż 41% członków tego związku stanowią robotnicy wykwalifikowani, a 58% - osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Członkowie OPZZ znacznie częściej niż związkowcy z „Solidarności” są pracownikami fizyczno-umysłowymi, więcej też jest wśród nich kierowników i specjalistów. To powoduje, że znacznie wyższe są średnie zarobki miesięczne netto uzyskiwane przez członków OPZZ niż przez związkowców NSZZ „Solidarność”.

Tabela 9

	Członkowie			Osoby nienależące do związków
	NSZZ „Solidarność”	OPZZ	innych związków	
	w procentach			
Wykształcenie				
Podstawowe	4	10	4	12
Zasadnicze zawodowe	58	40	22	32
Średnie ogólnokształcące	0	15	4	5
Średnie zawodowe	29	18	49	33
Wyższe	9	18	21	19
Stanowisko				
Kierownicy i specjaliści	5	13	13	13
Średni personel, mistrzowie	31	19	41	15
Pracownicy fizyczno-umysłowi	8	27	20	15
Robotnicy wykwalifikowani	41	21	11	17
Robotnicy niewykwalifikowani	14	10	0	7
Inni	1	10	15	34
Średnie zarobki miesięczne netto	1112 zł	1847 zł	1041 zł	1244 zł

Członkowie „Solidarności” są znacznie bardziej krytyczni w ocenie sposobu obrony interesów pracowniczych w przedsiębiorstwie. Na „syndrom porzucenia” wskazuje 45% związkowców z NSZZ „Solidarność” i tylko 24% członków OPZZ.

Tabela 10

Który z poniższych sposobów działania jest, Pana(i) zdaniem, najskuteczniejszą formą obrony interesów pracowników w Pana(i) zakładzie pracy?	Członkowie			Osoby nienależące do związków
	NSZZ „Solidarność”	OPZZ	innych związków	
	w procentach			
Negocjacje związku „Solidarność” z dyrekcją, zarządem, Radą Nadzorczą	25	4	3	8
Negocjacje związków skupionych w OPZZ z dyrekcją, zarządem, Radą Nadzorczą	4	30	0	4
Negocjacje innego związku zawodowego z dyrekcją, zarządem, Radą Nadzorczą	0	0	15	7
Wspólne negocjacje związku (związków) z dyrekcją, zarządem, Radą Nadzorczą	26	36	43	28
Organizowanie strajków i protestów	0	0	6	2
Jak na razie nie ma żadnego skutecznego sposobu obrony interesów pracowniczych w moim zakładzie pracy	45	24	21	42
Trudno powiedzieć	0	6	12	9

Związkowcy z „Solidarności” częściej deklarują prawicowe poglądy polityczne, natomiast związkowcy z OPZZ - lewicowe. Jeśli porównamy aktualne rozkłady preferencji z tymi, które odnotowano w środowisku pracowniczym w latach dziewięćdziesiątych, widać, że wzrasta popularność deklaracji lewicowych, także wśród związkowców z „Solidarności”, oraz zmniejsza się pod tym względem dystans między członkami obu central związkowych.

Tabela 11

Autoidentyfikacja ideologiczna na skali lewica-centrum-prawica*	Członkowie			Osoby nienależące do związków
	NSZZ „Solidarność”	OPZZ	innych związków	
	w procentach			
Lewica	32	52	45	39
Centrum	35	25	48	38
Prawica	34	23	7	23

*Pominięto „trudno powiedzieć”

Orientacje ideologiczne przekładają się na preferencje wyborcze. Odpowiadając na pytanie, na kogo respondent ma zamiar głosować w najbliższych wyborach, związkowcy ze wszystkich organizacji pracowniczych najczęściej wymieniają SLD (46% wskazań wśród członków OPZZ, 34% - „Solidarności”). Na AWSP chce głosować 12% członków NSZZ „Solidarność” i 4% związkowców z OPZZ. Wśród członków „Solidarności” znacznym poparciem cieszy się Platforma Obywatelska, natomiast wśród związkowców z OPZZ - PSL.

Tabela 12

Na kandydatów której partii, ugrupowania lub koalicji zamierza Pan(i) głosować w najbliższych wyborach?	Członkowie	
	NSZZ „Solidarność”	OPZZ
	w procentach	
AWSP	12	4
Liga Polskich Rodzin	2	0
PO	17	0
PSL	0	11
SLD-UP	34	46

W większości krytyczne są opinie związkowców o efektach działalności rządu premiera Jerzego Buzka, przy czym poziom krytycyzmu jest nieco wyższy wśród członków „Solidarności” (83% ocen bardzo złych i raczej złych) niż związkowców z OPZZ (78%). Bardzo wysoko oceniana jest natomiast działalność prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego (wśród członków OPZZ 79% ocen zdecydowanie dobrych i raczej dobrych, wśród członków „Solidarności” 68% takich ocen).

WNIOSKI

- Największy odsetek pracujących w przedsiębiorstwach, w których są związki, zanotowaliśmy w działach gospodarki charakteryzujących się najwyższym udziałem własności państwowej. Na przynależność do związków wpływa sektor własności, w którym zatrudniony jest pracownik. Najbardziej im sprzyja sektor państwowy, mniej -

sprywatyzowany, najmniej - prywatny. Związkowcy mają względnie silną pozycję w przedsiębiorstwach państwowych, natomiast dużo gorszą w zakładach prywatyzowanych i prywatnych (osiągają tam niższe zarobki niż ci, którzy nie należą do związków, oraz bardziej obawiają się utraty pracy).

- Związkowcy przejawiają także większy krytycyzm w ocenie aktualnej sytuacji politycznej i gospodarczej (łącznie z sytuacją własnego zakładu pracy) oraz bardziej pesymistycznie zapatrują się na rozwój sytuacji w ciągu najbliższego roku.

- Niemal jedna trzecia pracowników przedsiębiorstw, w których są związki zawodowe, twierdzi, że bronią one wszystkich zatrudnionych i niekiedy twardo przeciwstawiają się dyrekcji. Związki nie są jednak postrzegane jako organizacja skuteczna. Jedynie co trzynasty pracownik nienależący do związków (8%) i co szósty związkowiec (16%) uważa, że związki są efektywne i załoga wiele im zawdzięcza.

- Zwraca uwagę negocjacyjna orientacja ogółu pracowników, a także członków związków. Zaledwie 2% związkowców sądzi, że organizowane strajków i protestów jest dobrym sposobem ochrony interesów pracowników w przedsiębiorstwie.

- Członkowie „Solidarności” i związków skupionych w OPZZ nie różnią się pod względem cech demograficznych, natomiast różnią się wykształceniem i stanowiskami. Wśród ogółu związkowców „Solidarność” prezentuje się jako związek zdecydowanie robotniczy - aż 41% członków tego związku stanowią robotnicy wykwalifikowani, a 58% - osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (w OPZZ odpowiednio 21% i 40%).

- Członkowie „Solidarności” są znacznie bardziej krytyczni w ocenie sposobu obrony interesów pracowniczych w przedsiębiorstwie. Na „syndrom porzucenia” (poczucie, że jak na razie nie ma żadnego skutecznego sposobu obrony interesów pracowników) wskazuje 45% związkowców z NSZZ „S” i tylko 24% członków OPZZ.

- Związkowcy z „Solidarności” częściej deklarują prawicowe poglądy polityczne, natomiast związkowcy z OPZZ - lewicowe. Jeśli porównamy aktualne rozkłady preferencji z tymi, które odnotowano w środowisku pracowniczym w latach dziewięćdziesiątych, widać, że wzrasta popularność deklaracji lewicowych, także wśród związkowców z „Solidarności”. Orientacje ideologiczne przekładają się na preferencje wyborcze. Odpowiadając na pytanie, na którą partię respondent ma zamiar głosować w najbliższych wyborach, związkowcy ze wszystkich organizacji najczęściej wymieniają SLD (46% wskazań wśród członków OPZZ, 34% - wśród związkowców z NSZZ „Solidarność”). Na AWSP chce głosować 12% członków „Solidarności” i 4% związkowców z OPZZ.

Opracował

Juliusz GARDAWSKI
Szkoła Główna Handlowa